Arhiva pentru Știință și Reformă Socială, an X, nr. 1-4, 1932

CADRUL ISTORIC

VATRA SATULUI CORNOVA

de **HENRI H. STAHL**

a) CÂTEVA LĂMURIRI INIȚIALE

SATUL Cornova din Județul Orhei, Basarabia, este un sat de mazili cu o veche organizare socială răzăşească, în formele «umblării pe bătrâni », astăzi în complectă disoluție.

« Răzăşia », după cum am arătat în altă parte, este o formă de organizare totală a satului românesc, vastă creație populară, cu un sistem propriu de organizare economică, juridică şi politică. Iar « umblarea pe bătrâni», este o formă specială a acestei răzăşii, încă nestudiată deplin prin cercetări directe, dar care pare a fi de o nebănuită amploare şi eficacitate în anumite împrejurări.

Amintirile scrise rămase de pe urma acestui sistem răzăşesc sunt întotdeauna foarte puține. La Cornova, de pildă, nu ne-a fost dat să găsim decât un prea mic grup de acte, cuprinzând numai câteva lămuriri, mărunte şi răzlețe. Dealtfel actele scrise, oricât de multe ar fi, nu ne pot da niciodată toate lămuririle pe care le pretindem pentru înțelegerea sociologică a unei asemenea probleme. Fără îndoială că, dacă am fi siliți să reconstituim istoria socială a satului Cornova şi să ne lămurim asupra genezei « umblării pe bătrâni», numai cu ajutorul exegezei actelor, munca noastră ar fi zadarnică.

Dar avem la îndemână o altă metodă: *aceea de a studia până la epuizare prezentul* şi a-1 înțelege, astfel ca el să ne dea, nu numai sugestii în tălmăcirea actelor, dar şi jalonul final de ajungere al întregii deveniri istorice a cărei reconstituire o facem.

Acest studiu al prezentului, ca tehnică specială istorică, a fost până acum înțeles mai ales în comentarea tradițiilor şi supraviețuirilor, a acelor « survivals » de care vorbesc folcloriştii tradiționişti. Dar a te mărgini exclusiv la ele, ar fi din nou o pornire pe cale stearpă: amintirile oamenilor sunt tendențioase; rețin, falsificând, numai ceeace este de folos actual.

Avem însă, cel puțin în cazul răzăşiei umblătoare pe bătrâni, o altă metodă, oarecum inedită, a cărei necesitate şi eficacitate vom încercă să o demonstrăm în schița de față, care nu este deci o prezentare finală de rezultate, pe acestea nea- vându-le deocamdată nici noi. «Deocamdată», înseamnă: până la întrebuințarea ridicărilor topografice, pe care o pretindem ca tehnică nouă de lucru în reconstituirile monografice ale trecutului satului.

Şi iată cum anume: sistemul juridic al umblării pe bătrâni se bazează pe o devălmăşie pe cote părți proporționale, care lasă urme înfăptuite în pământ: sunt măsurători, parcelări, potriviri cantitative, veşnic aceleaşi, între diverse «table »,

«curele». «delnițe » etc., reprezentând «bătrânii»; anume ordine de apariție, în diverse locuri, ale aceloraşi proporționalizări de suprafețe de pământ, care, dacă le ştim măsura pe baza unor ipoteze cumpănit chibzuite, ne vor putea permite să reconstituim însuş sistemul juridic care le stă cândva la temelie şi fără de care aceste materializări în parcelări de pământ apar ca absurde.

Şi aceasta ne va fi cu putință chiar dacă, în răstimp, sistemul umblării pe bătrâni a pierdut orice semnificație practică şi chiar în lipsa izvoarelor istorice şi a tradițiilor.

In chestionarul pe care l-am alcătuit pentru studiul problemelor privitoare la morfologia socială a vechiului sat românesc, am dat următoarea definiție umblării pe bătrâni: «un sat umblă pe bătrâni în momentul când *întreg* hotarul satului este stăpânit în devălmăşie pe cote părți proporționale, fie aparente, fie ascunse, socotite conform indicațiilor unei spițe de neam».

Devălmăşia aceasta poate însă uneori înceta: cotele părți încremenesc în țineri private, devălmăşia fiind înlocuită cu proprietatea deplină. Amintirea unui sistem unitar sătesc de organizare a proprietății devălmaşe, dispare. Insă ceeace rămâne •este, după cum am spus, proporționalizarea dintre « proprietățile » de astăzi, reprezentând vechile cote părți, la rândul lor corespunzând proporțiilor dintr'o anumită spiță de neam, care la rândul ei se poate reconstitui.

Iar structura populației, înțeleasă sub raportul unor anumite proporții de familii reprezentând diferite clase sociale, precum şi modul lor de distribuție teritorială, ca loc de aşezare şi ca locuri de cultură în sânul hotarului sătesc, con- stitue un nou punct de sprijin care se adaogă celui oferit de simplul calcul de suprafețe.

Fără îndoială, vânzările, înzestrările, pot complică la nesfârşit problema. Cu atât mai mult cu cât, o bună bucată de vreme, după ce satul încetează de a mai fi « un sat genealogic », după cum îl numeşte d-1 Prof. N. Iorga, adică după ce străini în foarte mare număr invadează satul, tot se mai obişnueşte a se înveştmânta nouile stări de lucru în formele spiței de neam, acum deplin mincinoase. Cumpărătorii mărunți sunt integrați în spițe de neam, la locul cuvenit lor față de întinderea pământului pe care îl au, ori sunt socotiți deadreptul ca « bătrâni », atunci când au cumpărat atâta pământ cât se cade să aibe un « bătrân ». Apoi, odată cu apariția vremurilor noui capitaliste, se părăseşte până şi acest sistem de camuflare în formele vechii umblări pe bătrâni şi obştia satului se desface, dând loc unei comune de proprietari izolați (i).

Cum se înfățişează problema în satul Cornova ? Nu avem aci de gând a trată, în ansamblul ei, problema răzăşiei acestui sat. O vom face într'un volum pe care îl pregătim. Deocamdată atingem numai un fragment mărunt al problemei în legătură cu *vatra satului*.

Câteva prealabile lămuriri asupra întregului trup de moşie sunt totuş necesare.

(i) In Cornova mazilnl I. V. Roşea spune cu părere de rău: «înainte eram mazil. Azi sunt I. V. Roşea, domiciliat în comuna Cornova» (fişe Tr. Herseni).

HENRI H. STAHL:

b) HOTARUL SATULUI CORNOVA

Cornova, întocmai ca şi întreaga serie de sate mazileşti aşezate între valea Iche- lului şi Valea Culei, îşi are trupul de moşie împărțit într'o serie de parcelări, toate egal de lungi, dar de lărgimi diverse şi care « vrâstează » moşia dela un cap la altul. Aceste « delnițe », cum le numesc curent locuitorii, au fiecare câte un nume de neam, « căci s'a dat şi delnițelor nume, ca la oameni» (inf. Gh. Popescu 63 ani mazil, analfabet).

Vechimea acestor delnițe, ar merită o mai atentă cercetare: obiceiul de a împărți pământul în « fâşii », în « curele », în « blăni» etc., e general şi uneori străvechiu; însă împărțirea delnițelor din Cornova a suferit,fără îndoială, prefaceri moderne, crescând dela 8 câte erau la 1881, la 12 câte sunt astăzi.

In tot cazul lista actuală a delnițelor, enumerarea fiind făcută în ordinea indicată de teren, dela brazda satului Rădeni spre brazda satului Năpădeni, este următoarea:

1. Caracaşul.
2. Şoimăreasca.
3. Jărdăneasca.
4. Chişculeasa.
5. Zahareasca.
6. Comaniceasca.
7. Nadelul.
8. Găneasca.
9. Boeneasca.
10. Lăzasca.
11. Miticeasca.
12. Popasca.

In dosul fiecărei delniți, Cornovenii presupun existența unui neam; şi la origina fiecărui neam, existența unui « bătrân ». Locuitorii cred într'o legătură indisolubilă care trebuie să existe între neam şi delniță. Câte neamuri sunt, atâtea şi delnițele; e deci cu neputință neam vechiu cornovean fără de delniță, precum nici delniță fără neam descălecător. Astfel neamurile stăpânitoare din delnițele mai sus enumerate, sunt socotite a descinde din «bătrânii»: Caracaş. Şoimaru, Jărdan, Chişcă, Zaharie, Gane, Boian, Lazu, Mitică şi Popa. Comaniceasca, cumpărătură recentă a unui rus Comanenco, astăzi din nou în mâinile Cornovenilor, are numele « bătrânului Comanenco »; Boian, deasemeni de trei generații în sat, e socotit « bătrân ». Până şi Nadelul, lot de pământ dat țăranilor conform legii de împroprietărire a lui Alexandru II-lea, la 1852, e atribuit de unii « bătrânului Nadei» (inf. Mihai Gane, mazil analfabet).

Iată câteva fragmente din declarațiile sătenilor cu privire la această credință a lor [1]).

(1) Textele informatorilor sunt întotdeauna stenograme credincioase, fără schimbări de sintaxă sau vocabular; lipsindu-le, pentru a fi absolută copie a realității, numai notația fonetică, notație ce nu poate fi obținută în stenogramă.

Vasile Popa.

La noi mă tem că sunt delniţe: Popasca, Miticeasca, Lăzasca, Boeneasca, Găneasca, Nadelul şi apoi Comaniceasca, Chişculeasca, Zahareasca, Caracaşul şi Şoimăreasca. ii delniţe. Ba este şi Jerdăneasca; 12 delniţe.

Delniţele sunt aşa, că fiecare, întâi, a fost ca cum se numără că întâi a fost numele omului, care, când a descălecat satul dintâi, din vremea Turcului, apoi a fost aşa că s'a numit delniţa a unui om. Şi apoi dintr'aceia s'au înmulţit oamenii, că a venit vremea astăzi că pe niciunul nu-1 ajunge ce să mai facă.

Aşa Caracaşul s'a numit tot după un om. Şi-a pus familia aceea delniţă. Popasca, a fost unul Popa şi s'a numărat delniţa, a lui. Din Căneşti, a fost unul Gane. Iată sunt şi amu Găneşti. Şi Popeşti sunt; şi Zahareşti. S'a numit aşâ că delniţa este a lui. Poate, pe urmă, nici os de osul lui nu mai este. De când a fost omul! Dar pământul aşâ se numeşte şi se numără, chiar dacă nu are copii. ***Altmintrelea pe ce nume să-l pui?***

D-vs. aţi cumpărat dela mine. De amu înainte o să se schimbe. A fost a lui Vasile Popa şi acum este după pronumele d-vs. Dar delniţa tot aceea este. Apoi ce delniţă este ? Cutare delniţă. Dela mine, l-aţi luat d-vs.; dar este tot pe delniţa aceea, nu este chip să se piardă delniţa. Pământul este lucru mu- tător. îmi cumpăraţi pământu şi de amu înainte este al d-vs. Dar delniţa este tot aceea; măcar să treacă 100 de ani, tot aceea este. Nu are chip să nu se pomenească, nici ca cum. Ehehe, prin câte mâini s'a schimbat pământu ; dar delniţele au rămas!

De late, nu sunt deopotrivă: unele mai înguste, altele mai late, pentrucă nu sunt toate la un fel. Noi singuri zicem: oare de ce nu sunt deopotrivă? Cred că acela care a fost mai bogat, a luat delniţă mai mare. Care a fost mai hâtru —- cine ştie cum a fost acolo — apoi el a luat altmintrelea decât cel mai prost. Singuri nu ţinem minte. Au fost doi oameni cari au avut delniţele lor. Unul când am cumpărat noi dela el, 90 oameni, am cumpărat delniţa toată. Pământul l-am luat, dar tot Comaniceasca îi zicem, că este luată dela Comanenco. Iată şi Jerdeneasca. A fost Jerdan, a fost Vasile Ştirbu pe dânsa, iar astăzi este popa (Zamă) acolo şi tot Jerdăneasca îi spune. Tot 12 delniţe au fost dintr'un început. Când s'a descălecat satul, atunci s'au făcut 12 şi 12 sunt şi amu şi ***12 or fi până la potop.*** Boian a cumpărat dela alţii pe Boeneasca aceea, a cumpărat o bucăţică şi apoi a luat-o pre numele lui. Să fi dat toată delniţa, o schimbă de tăt. Dar aşâ: am luat delniţa asta? Las-o să se cheme Boeneasca!

Pă Popasca a fost unu Popa. Cine ştie decâte sute de ani ! Dacă ea se numără aşâ, apoi este de sute, nu de 20—30 sau 100 de ani, este de multă vreme.

Miticeasca a avut pe Mitică. Lăzasca pe Lazu. Aceia, au fost ei; dar nu mai sunt nici ca cum; doar delniţa a rămas.

Nadelnicii, iar nu sunt o famelie; dar să zicem că delniţa aşa se numeşte. Delniţa este amu dar familia nu mai este. In vreme a fost. ***Pără nu a fost, nici nu se pomeneşte***; nici nu are chip să se pomenească dacă nu ar fi fost.

Sau

Petrache Caţăr:

Când a intrat şi s'a aşezat satul Cornovei aici, apoi aceşti au fost atâţia oameni, şi s'au gândit: dacă am prinde noi bucata asta de pământ? Şi întâi şi întâi au îngrădit-o cu pietre de hotar, cum ai îngrădi casa asta cu peretele. Dar pe urmă, după ce au intrat oamenii aceştia aci, au trebuit să-şi împartă moşia pe parte frăţească. Aşâ au făcut. Iată eu am tras o delniţă, istălalt o delniţă, celălalt o delniţă. Câţi oameni au fost, atâtea delniţe.

Şi între dânşii s'a adus o generalski comisie, cum se numără atunci. A venit, i-a răzleţit pe dânşii şi le-a pus iar chietre de hotar printre dânşii. Şi zice

că chietrele acelea, spuneau părinții mei, după ce au făcut chietrele, apoi au chemat popa la sfințit şi l-a jurat că dacă s'o atinge în urmă cineva, dacă s'o duce să scoată o chiatră de acelea, cineva, să fie el afurisit, ca să nu se strice hotarul acela, că el e tare vestit.

Pe urmă, dupăce lumea s'a înmulțit, că a avut unul cinci feciori, doi, trei, de amu iar au făcut alți bătrâni. De amu mai puțintei. Acu s'a mai amestecat dar întâi şi întâi aşa a fost.

După ce s'au împărțit ei şi au prins o bucată de loc, pe urmă ei s'o sfă- sfătuit că locul acela să-l mai împartă. Ca să trăiască la hurtă pe dânsul, nu a fost chip, că poate unul vrea mai mult, altul mai puțin. Dar ei s'au făcut toți frați şi au tras şi s'au împărțit tot aşa: unu asta, unu asta. Dacă s'a tras acum şi s'a împărțit aşa. trebue să fie hotare ; şi, în veacul veacului s'au pus. Unu a fost Şoimaru. Neam din Şoimarii cari sunt şi acum la noi în țară. Unu a fost Mitică. In sfârşit, cum au fost ei. Şi le-a pus numele lor la pământul acela. Şoimăreasca se chiamă după Şoimaru; Cărăcaş, a fost unu Cărăcaş, un boer; J erdăneasca, a fost unul J erdan (acela a trăit în Rădeni): Când s'a împărțit ei, apoi erâ în Rădeni. El atunci a fost nacealnic, cum îi zicea lui atunci. Ca cum se numără procuroru, sau aşa ceva azi. A fost om învățat, părinții mei îmi spuneau.

(Informatorul este întrebat de când a fost această generalski comisie).

De când a fost generalski comisie trebuie să fie. . . cam cât poate să fie? (Se gândeşte mult de tot). Da vreo 300 de ani, să fie.

El a fost planul moşiei, dar l-au scăpat oamenii din mână. Ştiu că a fost la Mitea Chiriac, decând au fost Românii, dar el nu ştie ce s'a făcut cu dânsul, şi dacă a fost tot planul moşiei.

A fost un inginer mare, un generalski comisie, un velimir. Pe Moldovenească este inginer ca cum ar fi cum sunt şi amu moşiiile de se împart, moşii boereşti. Dar el a fost trimis de un aşezământ; cum ar trimite parlamentul, aşa a fost el trimis. Şi s'a numărat generalski komisie, aceea.

Şi a mai fost o generalski comisie după aceea, care a povirit hotarele acelea. Trebue să fie de atunci 50 ani, că eram mititel atunci, şi a fost la noi în sat, unde este şcoala amu, în curțile acelea, unde erâ Vasile Ştirbu, boer mai mare şi mai învățat. Dar cât de boer erâ, acei ingineri când au venit aici se suia în spinarea lui şi juca țiitura, şi el asudă, părea că este mort, dar nu a putut să zică nimic atunci, că acela erâ un om învățat vrăjmaş.

Caracterul totalmente lipsit de orişice veracitate istorică a celor povestite de Cornoveni, (şi s'ar putea adaogă aci un material foarte bogat, pe care îl reținem însă, socotind că-şi găseşte loc mai potrivit într'un studiu de memorie socială ce-1 pregătim), încercarea naivă de a explică prezentul, starea de fapt pe care au moştenit-o şi pe care nu şi-o pot explică, cred că apare destul de limpede din înseşi textele arătate. Nu mai amintim de contrazicerile pe care le cuprinde în sine teoria explicativă după care « nici nu are chip să se pomenească (delnița) dacă nu ar fi fost» (familia) față de cazul Nadelului: « Delnița este amu; dar famelia nu mai este. In vreme a fost», ci sunt şi alte fapte care contrazic această credință generală şi care şi acestea scapă de sub puterea de observație a săteanului din Cornova: astfel de pildă lipsa complectă a unor anume familii: Caracaşii, Jărdanii.

Față de aceste excepții, Cornovenii se arată puțin cam încurcați şi cu destulă supărare le observă şi ei când le atragi luarea aminte: Informatorul Vania Sclifos (dvorean, 47 ani, 3 clase de liceu) spune « Pe Şoimaru îl găseşti pe Şoimăreasca; dar pe'Caracas,nu-l găseşti pe Caracas... (informatorul înjură cu necaz). Jerdanii,

iar nu mai sunt. Eră unu Ştefan Jărdan din Rădeni. Dar din cei vechi, nu mai sunt. Sunt numai cumpărători».

Problema e încă mai complicată prin faptul că delniţele au, la rândul lor, sub- împărţiri interne pe bătrâni, adică « un butuc » şi un sistem de «tăbliri », care permite fiecărui membru component al delniţei să-şi aibă pământul, nu blocat într'un singur loc. ci resfirat la diverse intervale, dealungul întregii delniţe, astfel « ca să-l ajungă şi bun şi rău », « să aibă şi pădure şi iaz şi vii şi ogor ».

Astăzi întreg sistemul delniţelor e fără de niciun folos practic. Fiecare stăpâneşte înăuntrul ei ca un proprietar deplin şi orice corespondenţă între neamuri şi delniţe, sau între categorii sociale (mazili, dvoreni de o parte şi iobagi de alta) este totalmente pierdută. Nu e deci de mirare lipsa de legende precise cu privire la spiţuirea întregii moşii cornovene, la descălecarea şi evoluţia ei ulterioară. Dat fiind că aceste legende îndeplinesc rolul de legende etiologice juridice şi constituesc forine de organizare totală a proprietăţii devălmaşe pe cote părţi, e firesc ca ele să nu existe acolo unde regimul proprietăţi private s'a aşezat deplin.

Ceeace se mai ţine minte azi, se datorează faptului că până la reintegrarea Basarabiei la România, plata impozitelor către stat se făcea prin cislă: nu plăteau oamenii individual, ci delniţa ca atare, socotită ca o societate de cultivatori, ca o o obştie solidar responsabilă. Aceasta face ca mai toţi gospodarii trecuţi de 50 de ani, să ştie mai mult sau mai puţin vag, « butucul » delniţelor (dar numai al acelora în care plăteau cislă). Cheia totală care să deslege înţelegerea satului întreg al Cor- novei, este astăzi cu desăvârşire pierdută; o mai ştie vag, doar Gh. Popescu, mazil, 63 ani, analfabet, care a primit-o — adevărat secret social care îi permite să facă şi meseria de arpentor —dela naşul său, drept zestre (1).

Iar nevasta lui, e tot atât de mândră de el:

Al meu gospodar le ştie, delniţele. Eu nu ştiu. Nu prea îmi bat eu capu de aşa fel; dar al meu gospodar le ştie. 'Aşa Boeneasca, Miticesca, Lăzasca, Popasca, Chişculeasca, le ştiu şi eu. Dar nu ştiu cât anume, câte desetine au. Dar el ţi le spune.

Gospodarul meu ştie din bătrâni. Ştiu şi femeile, dar mai puţintel. Gospodarului meu i-a spus tatăl lui şi un bunel al lui şi el le ştie. El este măsurător. Domnul învăţător Profir, care şi el înţelege foarte bine, cu creionul şi nu poate să dea socoteala atât de bine cât el din cap !

Fără a intră în analiza şi expunerea amănunţită a acestui sistem, este firesc ca o parcelare minuţioasă a câmpului să fie dublată de o parcelare minuţioasă a vetrei satului, a «locului de sălişte». Va trebui deci să vedem dacă, din considerarea vetrei de sat de astăzi, din felul de aşezare al caselor cornovene, nu ne va fi cu putinţă să lămurim ceva din problema răzăşiei cornovene.

Să trecem aşadar la observarea vetrei satului.

(1) Gh. Popescu este foarte mândru de această ştiinţă. <t Să zicem că eu, de amu, când am prins a şti măsurile, părintele meu, Dumnezeu să-l ierte, a fost om mai prostuţ, nu a ştiut nimica: cât îi dai, atâta luâ. Ei, pe urmă, de amu înainte, am apucat şi eu să prind măsura şi dacă îmi spuneau veciniif « stăpânirea asta e a mea », eu tot le dam peste nas »T

c) VATRA SATULUI CORNOVA: «SĂLIŞTE» Şl «IN CÂMP».

Aşezarea satului Cornova, apare la prima vedere fără nimic deosebitor faţă de alte sate. La egală distanţă între cele două capete ale moşiei, cele 366 de case ale sale şi-au ales parcă adăpostul unei văi şi se întind acolo, ca o îngrămădire densă, unde e terenul plan, sau se desprind în « mahale » când se ridică pe dealuri sau se deşiră, cotind pe văi laterale.

De fapt aşezarea acestui sat are determinări mult mai complexe şi nu poate fi înţeleasă fără de o raportare la sistemul juridic al umblării pe bătrâni. Din ceeace

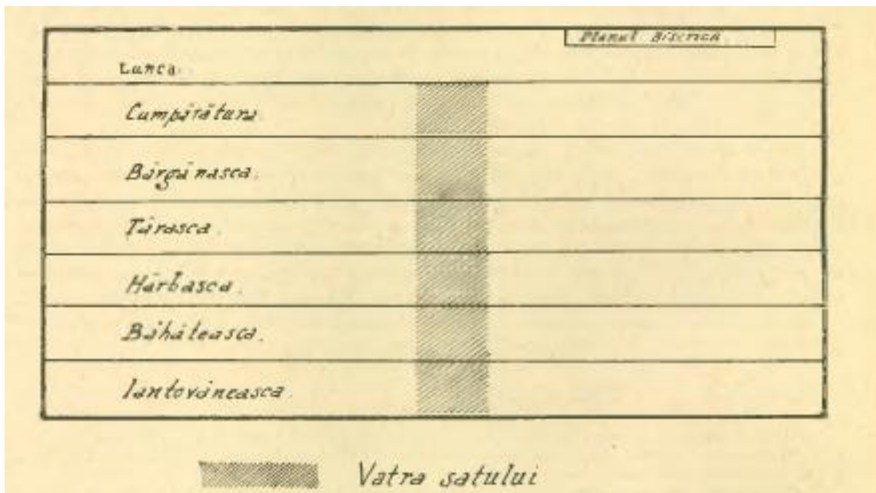

Fig. 1.

ne permite să ghicim mai dinainte cunoaşterea teoretică — atâta câtă este — a celorlalte sate devălmaşe în forme asemănătoare celei din Cornova, putem face ipoteza că existenţa unor grupe, pe vremuri familiale, stăpânitoare de delniţe la câmp, trebuie să atragă după sine existenţa corespunzătoare a altor delniţe, de sălişte, în care proprietarii respectivi ai câmpului să-şi aibă locuinţa. Dacă sunt de pildă, pe câmp, patru mari fâşii, va trebui să găsim şi în vatră patru loturi distincte. Şi dacă în sânul fiecărei fâşii din câmp, vor fi subîmpărţiri altele, va trebui să le găsim şi pe acestea în vatră.

Uneori, pământul este astfel dispus încât permite aşezarea de case de-alatul întregii moşii. Este cazul satului Năpădeni, vecin imediat cu Cornova. Acolo terenul a permis întinderea satului de-alatul, peste toate delniţele Năpădenilor (Jantovă- neasca, Băhăteasca, Hărbasca, Tărasca, Bărgăneasca şi Cumpărătura), excepţie făcând numai ultima, Lunca, rămasă loc de islaz pentru toate delniţele la un loc.

La Năpădeni, şi-a aşezat deci fiecare casa lui, pe delniţa ce-i aparţinea, delniţa de câmp prelungindu-se fără întrerupere peste sat.

Ceeace nu este cazul Cornovei: datorită unor împrejurări pur geografice, adică a dealurilor care împart transversal moşia în două dela Faţa Ichelului până aproape de Dealul Galben, satul a trebuit să se înghesuie totul într'o singură vale. A trebuit deci să se facă aci un schimb de pământuri între cei a căror delniţe de câmp treceau tocmai prin valea aleasă ca vatră de sat şi cei ale căror delniţe treceau prin alte părţi. (Evident, dacă presupunem o calculare conştientă şi o tocmeală prezidând operaţia fundării satului, în loc să concepem satul ca o creaţie străveche spontană şi făcându-se pe încetul, zi de zi; concluziile pe care le vom trage deci în acest punct al problemei, ne vor permite, cu alt prilej, să judecăm şi sub acest aspect, problema originii istorice a satului).

In primul rând, remarcăm că nu avem absolut nici un act cu privire la această vatră de sat. Nici măcar cea mai vagă informaţie istorică. In cazid acesta să vedem ce spune legenda şi amintirea oamenilor, înainte de a trece la analiza a ceeace spune vatra ea însăş, în materialitatea ei.

întrebuinţăm pe cât se poate aceiaşi informatori pe cari i-am mai citat. Astfel Petrache Caţăr ne spune:

> Când a vrut să. se aşeze vatra satului, apoi de pildă, cum au fost ele de rând, unde o făcut sat, o chicat numai pe două delniţe sau numai pe trei; dar celelalte trupuri rămâneau întregi. Dar trebuia să stea şi ei în sat. Nu a putut să stea fiştecare pe delniţa lui.
>
> « Cum să facem noi **».** au zis răzeşii ? — « Noi suntem obijduiţi, că noi nu stăm pe bucata noastră de loc şi voi aveţi unde şedea pe dânsul ». — « Daţi-ni-l nouă pământu, pentru acesta de sat, daţi-ne dintr'al vostru pământ, din delniţa voastră ».
>
> Şi s'a dat atunci câte doi stânjeni din delniţele cele lungi pentru un stânjen de săligte, măcar că ea a fost scurtă. Capătul săliştei este la mine pe gard; şi dincolo, unde şade Ştefan Corcodel. Iată cât este de scurtă. Dar celelalte sunt dela Hârjauca până la Cucioaia. A trebuit să dea doi stânjeni de cei lungi, pe un stânjen scurt, pentrucă aceasta se chiamă că a fost de folos, că este sat. Şi s'a dat doi stânjeni de aceia pe un stânjen de sălişte. Şi în vatră nu sunt delniţele puse după cum le-am numărat în câmp. Aci este pus;

1. Şoimăreasca.
2. Caracaş.
3. Zaliareasca.
4. Chişculeasca (unde este biserica nouă este Chişculeasca).
5. Jerdăneasca.
6. Fopasca.
7. Boeneasca.
8. Boeneasca.
9. Lăzasca şi Găneasca.
10. Miticeasca şi
11. Popasca.

Şterge pe Popasca de unde ai pus-o, că aici vine.
(întreb: Dar Nadelul are delniţa în sat?).

Petrache Caţăr:

Nadelul ? Mă tem că are. Ia să vedem eu: au ei s'au n'au în sat ? (Se gândeşte mult). Ba mă tem că în sat nu are Nadei.

Dar pe Găneasca am pus-o ? Ia să vedem eu pe unde vine Găneasca ? Gă- neasca vine lângă Lăzasca şi apoi vine Miticeasca.

Printre dânsele nu au chietre, îmi pare mie ; doar cele cu margine au chietre ; dar printre dânsele mă tem că nu au chietre. Aşa: înăuntru nu au, numai pe margine au. Pentru atâta nu o pus ei chietre: au pus numai marginile că amu fieştecare şi-a făcut casă şi nu le-a mai trebuit chietre, că au avut casă.

(întreb data calculării delniţelor din vatră).

Ei ! e de mult, nu ştiu. Documentu când ar fi! Cu el nu greşeşti. Trebue să fie el undeva. Dar tot de mult trebue să fie: 500, 600 de ani. Satul ăsta e veclii, aud eu.

Iar mazilul *Vasile Popa* ştie că:

îmi este casa pe Popasca. Aici este locul sălişteі satului. Pe câmp merg delniţele. Dar nu a avut chip să meargă delniţele prin sat. Popasca are acolo 101 de lat. Dar aici poate i-a dat numai io stânjeni; are puţintel. Dar ca să aibă toţi câte o bucăţică în săliştea satului, a dat câte mai puţin.

Vin aşa: Comaniceasca, Popasca, Jerdăneasca, Şoimăreasca şi Caracaşul.

S'a dat după cum eră de lat în câmp, că ele nici pe câmp nu sunt la fel de late. Insă le-a dat mai înguste în sălişte. Astăzi nu se mai poate şti care casă este pe fiecare delniţă; să fie linii în sat cum este pe câmp, să fie cu semn.

Iar *Vasile Cojocarii,* (mazil de 62 de ani, analfabet) ştie şi el că:

« S'a lepădat pământ din toate delniţele şi şi-a făcut fiecare sălişte.Satul nu putea să se înşire dela Rădeni până la Năpădeni. Şi atunci s'a lămurit aşa: s'a analojit aşâ şi s'a lepădat aşâ, din fiecare câte o brazdă, câte două, câte cât a trebuit ».

(întreb cine a făcut analojia?).

— *Bătrânii.* Nici nu erau Ruşii aicea; este demult de atunci.

Cam acestea sunt informaţiile pe care le putem obţine. In afară de Gh. Popescu (pe care îl vom folosi mai târziu) nici un informator nu e în stare să dea o descriere exactă, pe teren, a delniţelor acestora de sălişte.

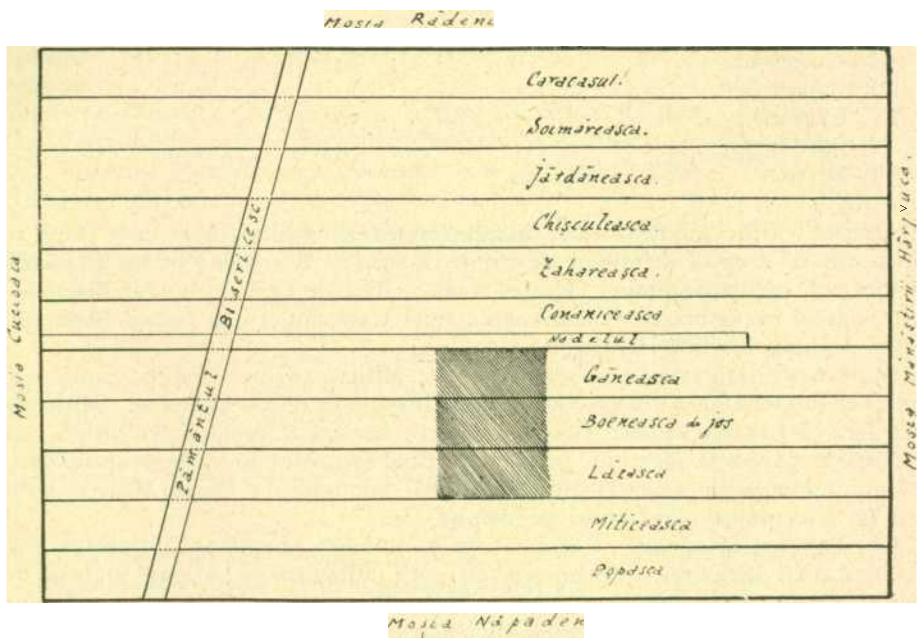
Ceeace trebuieşte însă remarcat, e faptul că între teritoriul ocupat de case şi vatra propriu zisă, Cornovenii fac o deosebire. In linii mari, ei ştiu desprinde, din totalul caselor, un bloc care formează *vatra cea veche* a satului, loc de aşezare a celor cu vază, a mazililor, reprezentând o altă realitate socială decât a ţăranilor cari stau «la câmp », deşi între o casă din vatră şi una din câmp e uneori doar gardul la mijloc. Cu ochiul liber însă e cu neputinţă să vezi deosebirea dintre vatra veche şi creşterea ulterioară a satului nou. Totuş determinarea acestei vetre vechi e interesantă deoarece ea reprezintă, izolat prin distribuţia sa topografică, un fenomen pe care îl putem socoti anterior restului.

Această vatră de sat veche pare a fi fost însemnată cu pietre. Astăzi pietrele sunt în parte scoase, în parte îngropate, în parte acoperite de clădiri. Totuş limitele generale ale vetrei se ţin minte, desigur tocmai datorită faptului că ele servesc astăzi încă, la catalogarea a două categorii de populaţie: mazili şi ţărani, răzăşi şi

lăturaşi. Mergând din casă în casă, pe linia aproximativă indicată de bătrâni, am reuşit să reconstituim liniile drepte ale vetrei vechi, luând mărturia tutulor bătrânilor, din absolut fiecare casă, căutând pietrele şi măsurând noi înşine cu prăjina. Un fragment de hartă, găsit posterior, ne-a întărit convingerea că nu greşim.

Astfel, vatra satului are o formă aproximativ pătrată, şi cade în dreptul delniţelor de câmp: Lăzasca, Boeneasca şi Găneasca. « Fundul satului » şi « Gura satului »

Schema hotarului şi vetrii satului Cornova

Vatra satului Fig. 2.

se mărginesc deci cu aceste delniţe. « păturile satului» merg dealungul delniţei Nadei (dinspre Rădeni) şi a delniţei Miticeasca (dinspre Năpădeni).

Să trecem acum la reconstituirea, în sânul acestei vetre, a delniţelor de sălişte. Operaţia este cu mult mai grea şi a necesitat o muncă de aproape o lună de zile, căci singura tehnică ce o putem întrebuinţa eră aceea a luării la rând a tuturor caselor, fără excepţie şi a unei anchete făcute asupra istoricului familiei respective, pentru a-i determina locul de aşezare, în delniţă, şi titlul juridic de stăpânire în sânul acestui

sistem. Dacă am putut-o duce la bun sfârşit, e datorită, în mare măsură, lui Gk. Po- pescu, care s'a dovedit într'adevăr a fi adânc cunoscător al satului şi înţelegător al sistemului umblării pe bătrâni. Trebuie chiar să socotesc pe Gh. Popescu drept un exemplar unic: este un om cu care poţi vorbi cele mai abstracte probleme ale umblării pe bătrâni, pentru ca să primeşti din partea lui, adeseori lămuriri, întotdeauna formulări noui şi autentice.

Care e rezultatul acestei anchete?

Vatra propriu zisă a satului Cornova, cea obţinută prin schimb de pământ, se întinde de pe poalele dealului Cihornic-Bulgari până la râpa care desparte satul în două. Pe această vatră delniţele sunt următoarele:

I. Şoimăreasca.
II. Caracasul.
III. Zahareasca.
IV. Chişculeasca.
V. Jărdăneasca.
VI. Popasca.

Această vatră, cuprinsă între margini naturale, deal şi râpă, cade după cum am arătat în dreptul delniţelor de câmp Găneasca, Boeneasca de jos şi I/ăzasca. La margini, merge dealungul delniţei Nadei (adică de fapt dealungul Boenesei de sus: Nadelul împreună cu Comaniceasca fiind fragmentări din trupul Boenesei de sus) şi dealungul delniţei Miticeşti.

După toate informaţiile pe care le avem, Miticeasca, pe vremuri, cuprindea la rândul ei subdelniţele Lăzasca, Găneasca şi Boeneasca de sus şi de jos. (Miticeasca, Găneasca şi Lăzasca veneau ca cum ar fi veri, declară informatorul Chiruşa Savu,

Aceasta pare a fi adevărat, tocmai dat fiind faptul că în vatra propriu zisă nu întâlnim nici una din aceste delniţe. Locuitorii delniţelor din grupul Miticesc puteau să-şi facă locuinţele deadreptul pe delniţa lor.

Gh. Popescu ne spune: «Vatra satului se numără că este pe Miticeasca, că au schimbat-o cu Miticeştii». « Boeneştii, Găneştii, Miticeştii şi Lăzăştii, erau pe margine şi aceste patru delniţe nu s'au vârît în sălişte. Aşa că acolo este ca de câmp. lucrul acela. Sălişte e numai asta cu chiatră şi aşezată ca vatră de sat. Casa de bârne a lui Mitică, nu este în sălişte». « Ei dacă nu au sălişte s'au aşezat pe câmpul lor. Ei au vatră drept în trupul moşiei ».

Sunt deci de despărţit de fapt trei feluri de locuri de aşezare în satul Cornova:

1. Aşezarea celor 6 delniţe enumerate în « vatra propriu zisă » obţinută prin schimb cu delniţele Miticeşti.
2. Aşezarea delniţelor Miticeşti, a căror împărţire o vom studia îndată.
3. Aşezarea de case « în câmp », propriu zis.

Să intrăm în analiza lor.

Grupul cel dintâi, al celor 6 delniţe, vatra propriu zisă este împărţită în delniţe care merg toate paralel dela « fundul » satului la «gura satului », încăpând toate între deal şi râpă.

Grupul de al doilea s'a aşezat dela râpă încolo urcând spre celălalt deal, dinspre Năpădeni. Intre râpă şi punctul de unde începe dealul se urcă o fâşie de loc foarte mică. Această fâşie a fost dată drept delniţă separată delniţelor Boeneşti de sus şi de jos. Deci celor două Boenese de câmp, le corespunde o singură Boeneasă de sălişte. Restul, adică Miticeasca, Lăzasca şi Găneasca se întind pe deal. Partea cea mare o are Miticeasca. Lăzasca şi Găneasca au primit numai două fâşii mărunte, abeâ distincte. Aşezarea lor e dealtfel alta: nu mai merg paralel cu delniţele de până acum, ci cad perpendicular pe ele. Cele dintâi « vrâstau vatra » acestea « cad în clin ».

E fără îndoială foarte greu să se spună care sunt creşterile ulterioare ale acestor aşezări de pe Miticeasca, Găneasca şi Lăzasca. Loc aveau destul: era doară delniţa lor de câmp şi proprietarii delniţelor s'au întins destul de mult.

Despre casele de pe această delniţă nu se poate deci spune dacă sunt de câmp sau de vatră.

In schimb casele crescute, nu pe delniţa Miticească de câmp, dela râpă în sus, ci pe delniţele din celelalte trei laturi ale satului: Lăzasca, Boenească de jos, Gănească, Nadei şi Comanicească (Boenească de sus), ele aparţin cert «câmpului».

Dacă am vrea ca atare să numărăm casele care aparţin vetrei am pune întâi grupul celor 6 din vatra propriu zisă, am adăoga Boeneasca, dat fiind că şi ea are margini precis stabilite, şi am obţine următoarea socoteală:

1. Şoimăreasca	.... 31 de case
2. Caracasul .	.... 20 »
3. Zahareasca	.... 25 »
4. Chişculeasa	.... 19 »
5. Jărdăneasca	.... 10 »
6. Popasca	.... 21 »
7. Boeneasca .	.... 11 »
	Total. . . 137 »

Dacă adăogăm delniţa comună a Miticeascăi (cu Găneasca şi Lăzasca), reprezentând 52 de case, atunci avem o sumă totală de 189 de case aşezate în vatră faţă de un total de 366 de case, din care 177 aşezate în câmp.

Pentru a putea fi siguri de schema de naştere a vetrei satului pe care am arătat-o mai sus, în afară de argumentul pe care l-am mai adus, al faptului inexistenţei în vatră a delniţelor Miticeşti şi în afară de faptul că pentru două Boeneşti de câmp, nu avem decât o singură boenească de sălişte, ne-ar trebui o ridicare topografică perfectă a tutulor delniţelor, de câmp şi de sălişte, pentru a vedea care este raportul constant între suprafaţa delniţei de câmp şi cea de sălişte, care să ne permită să reconstruim mintal, prin operaţii aritmetice, seria de schimburi şi de « analoguri » făcute la stabilirea vetrei satului. Cifrele ne-ar arătă modul de grupare logică a delniţelor între ele şi ca atare topografia şi aritmetica ne-ar ajută la cercetarea istorică a satului (1).

(1) Această ridicare va fi făcută în primăvara anului 1933.

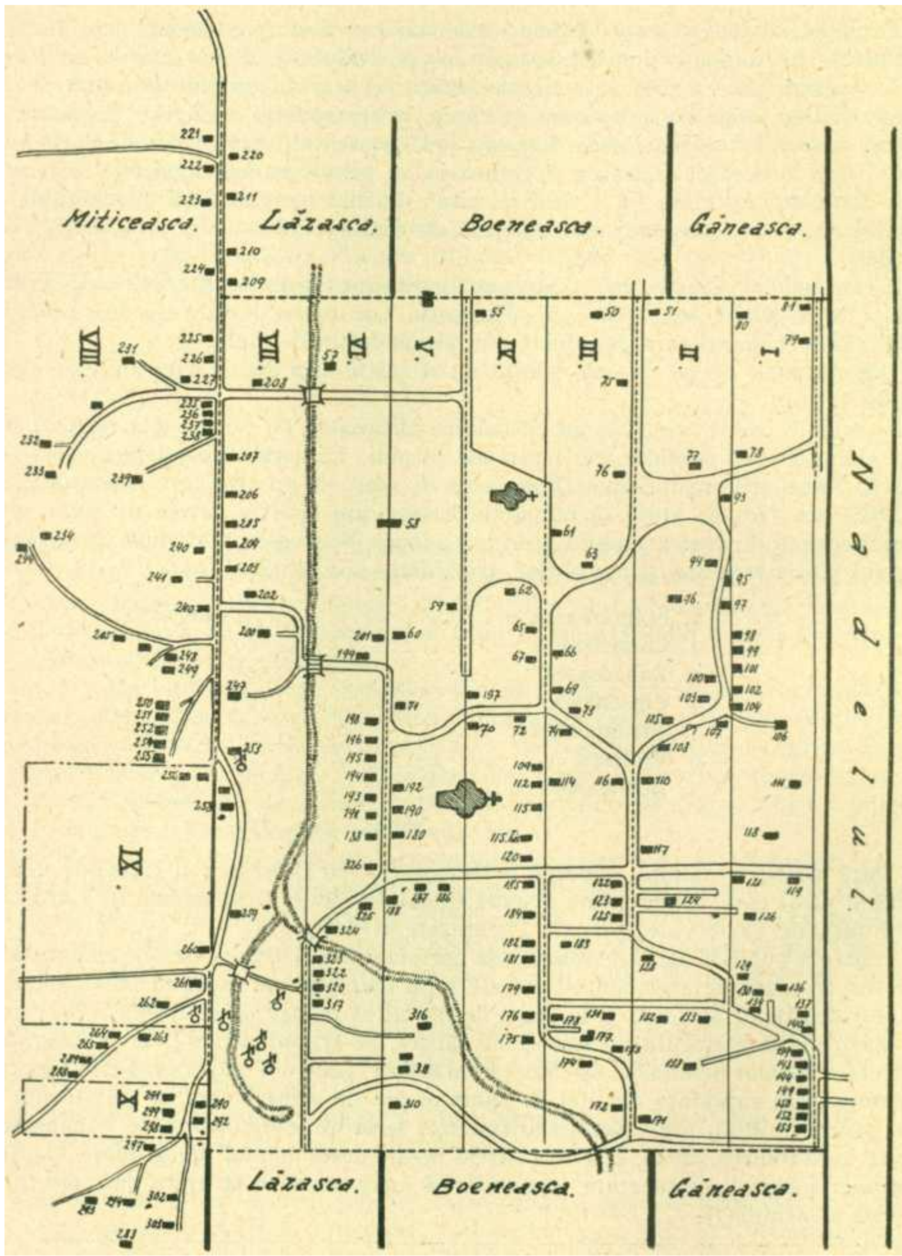

Miticeasca.
Lăzasca.
Boeneasca.
Găneasca.
Lăzasca.
Boeneasca.
Găneasca.

Fig- 3.

Insfârşit, încă un lucru asupra căruia trebuie să insistăm, căci el e de natură a ne pune foarte frumos în lumină complexitatea şi minuţioasa organizare pe care noi nu numai că nu o cunoaştem, dar nici măcar nu o presupunem, E vorba de modul de distribuţie al uliţelor Cornovei faţă de cadrilajul acesta juridic al delniţelor de sălişte.

Dacă privim cu luare aminte schiţa No. 3, aproximativă ca ridicare topografică, dar corectă totuş ca schemă principială, observăm un lucru deosebit de important şi anume: faptul că uliţele ţin seama de împărţirea pe delniţe: ele străbat casele din două în două delniţe, exact pe hotarul despărţitor, astfel ca să permită uşor intrarea în gospodării. Acolo unde terenul se opune (de pildă în « fundul satului » unde e o râpă) uliţa coteşte şi ea, străbate o delniţă şi se opreşte, ca să-şi continue drumul din nou pe un alt hotar. Singur drumul care trece între delniţele Şoimăreasca şi Caracasul se abate puţin pe Caracas, excepţie nu prea importantă, Caracasul fiind o delniţă ruptă din Şoimăreasca şi dată prin înzestrare Caracaşilor, uliţa fiind deci o chestiune privată a Şoimăreştilor, nici de cum o chestiune publică sătească. Dar încolo nici o excepţie.

Astăzi gospodarii nu mai ştiu regulele cele vechi; ba ignoranţa lor este uneori surprinzătoare: dela vârsta de 50 de ani în jos, rari sunt cei cari ştiu ceva despre existenţa unor delniţe de câmp deosebite de cele de sălişte; iar majoritatea tinerilor nici nu ştiu măcar pe ce delniţă se află aşezată casa lor.

Această ignoranţă precum şi abuzul mărunt al proprietarilor, au făcut ca împărţirea săliştii pe delniţe să nu mai fie clară: gardurile s'au tot împins în dreptul celor mai« hâtrii şi mai puternici », cuprinzând din drumul obştesc, s'au încovoiat, în serpuiri care par capricioase şi fără sens. Mărunte, abea vizibile, acolo unde uliţa merge pe hotar, bruşte şi inexplicabile acolo unde drumul trece de pe un hotar pe altul. Satul întreg pare întortochiat absurd şi în adevăr nici nu poate fi înţeles dacă nu ştim legătura aşezării caselor cu o reţea prestabilită de natură juridică (1).

d) STRUCTURA SOCIALĂ A POPULAŢIEI VETREI

Rămâne să facem acum studiul fiecărei delniţe în parte şi al fiecărui locuitor din delniţă, pentru a vedea dacă între stăpânirea în delniţă de câmp şi locuinţa în delniţă respectivă de sălişte există o corespondenţă; dacă delniţă de sălişte respectă în interiorul ei tăblirile în bătrâni pe care le are delniţă de câmp şi însfârşit dacă există o relaţie între delniţe, sau între totalul săliştii şi restul satului cu privire la categoria socială a proprietarilor.

Pentru aceasta ar fi nevoe de publicarea listelor complecte ale locuitorilor delniţei. Am fi făcut-o în acest loc dacă rezultatul la care am ajuns ar fi fost pozitiv. Insă concluzia la care am ajuns este aceea că nu există, sau în tot cazul nu mai există, nici o corespondenţă între proprietatea delniţei de sălişte şi a celei de câmp, şi că «bătrâni » în sălişti, nu există. Materialul pe care ne întemeiem este consemnat în dosarul Istoric al campaniei Cornova, la Seminarul de Sociologie din Bucureşti şi se poate verifică acolo.

(1) Intrebându-se: de ce sunt aşâ de întortochiate uliţele satului: se primeşte răspunsul « aşâ au căzut din răzăşie, din împărţeală » (fişe Gh. Dumitrescu).

Interesantă ne pare numai calcularea locuitorilor pe stări sociale. Din acest punct de vedere putem da următorul tablou:

		Mazili	Ţărani	Grajdanini	Dvoreni	Boeni	Străini	Total
I	Şoimăreasca	12	12	1	4		2	31
II	Caracaşul	6	5		8		1	20
III	Zahareasca	12	7	1	3		2	25
IV	Chişculeasca . . .	11	6	2				19
V	Iărdăneasca	6	3		1			10
VI	Popasca	12	6	3				21
VII	Boeneasca	4	3			3	1	11
VIII	*Miticeasca* (cu Găneasca şi Lăzasca)	16	23	3	6	1	3	52
	Total . . .	79	65	10	22	4	9	189

Şi pentru ca aceste cifre să capete un sens mai adânc, să le punem faţă în faţă cu cifrele corespunzătoare ale restului satului, crescut în câmp.

Vom obţine astfel tabloul următor:

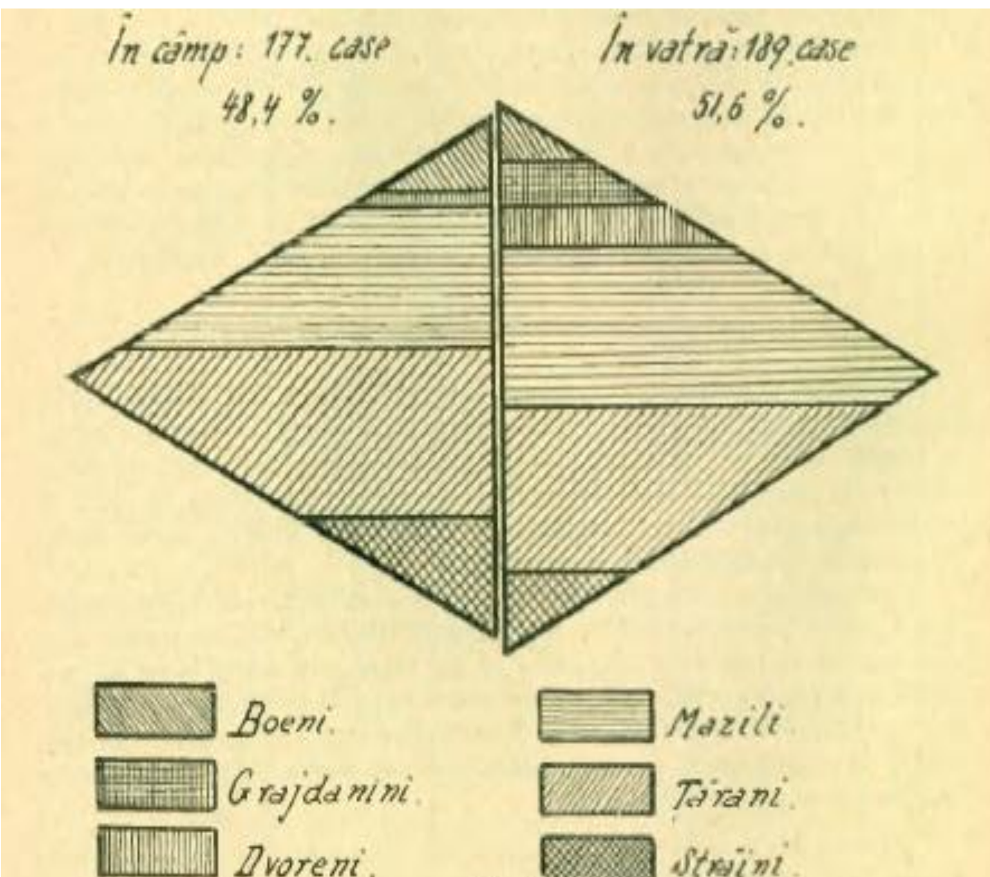

Fig. 4.

Pe care recalculându-l în procente, obținem următoarele proporții:

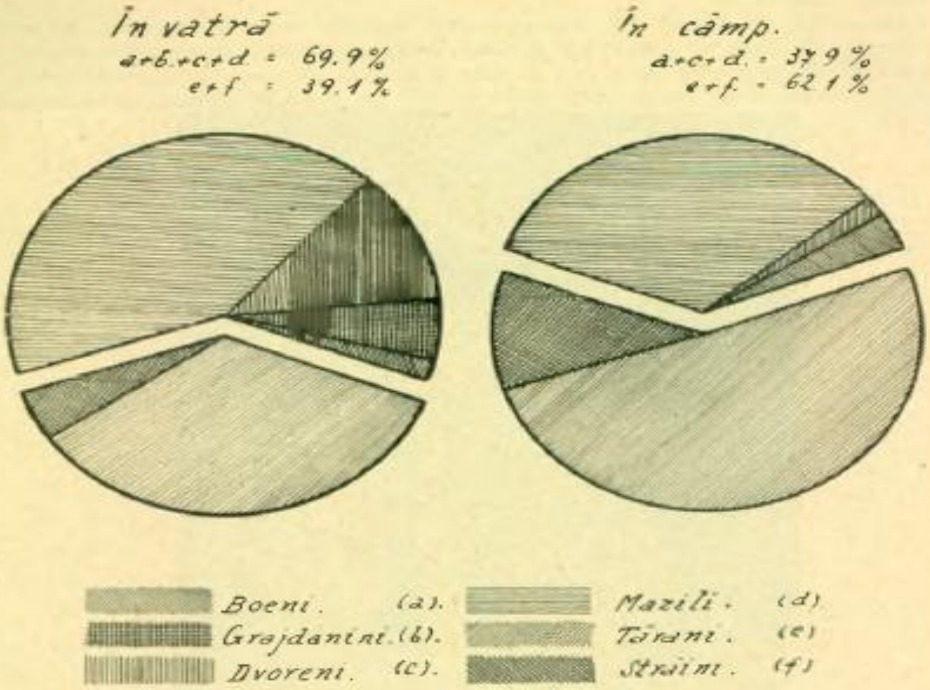

Fig. 5.

După cum se poate vedea am socotit două categorii sociale deosebite: mazilii, (dvorenii, grajdaninii şi boenii, formând anexe boereşti ale maziliei) şi țăranii (la care am adăogat străinii de diverse neamuri). Se poate vedea foarte clar că proporția cea mare de săteni şi de străini față de mazili, se află în câmp; pe când proporția maximă a mazililor şi celorlalți boeri, față de țărani, se află în vatră. De unde se poate trage concluzia că vatra, moment istoric anterior « câmpului », reprezintă locul de aşezare massată a mazililor, satul Cornova însuş fiind în adevăr un sat de mazili, pe lângă care s'au adunat săteni « lăturaşi », iar nu un sat vechiu de iobagi.

Dar pentru a putea fi siguri pe aceste concluzii ar trebui din nou o măsurare nu numai pe suflete, ci şi pe întindere de pământ posedat. Deci, din nou, ar trebui o ridicare topografică.

Dar dacă am reuşit să facem simţită această nevoe a istoricului de ai eşi câteodată la câmp, cu aparatura tehnică necesară, suntem deocamdată destul de mulţumiţi. Rămâne, cu alt prilej, să dăm şi dovada de fapt, nu numai logică, a valorii cercetării la teren, sub toate chipurile cu putinţă, pentru istoria noastră socială.

Fig. 1. — Informatorul Gh. Popescu, (Cornova).